

Європейська економічна інтеграція

Екхард ФРАЙЄР,
Ігор ЛІЩИНСЬКИЙ,
Марія ЛИЗУН

**ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ
ТА ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ
НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ**

Резюме

В умовах воєнного часу зросла роль міжнародної допомоги та прямих іноземних інвестицій у забезпеченні економічної стійкості України. У дослідженні розглядаються прямі іноземні інвестиції (ПІІ) та міжнародна фінансова допомога як основні фактори, що сприяють економічному зростанню. Здійснено огляд структури та динаміки міжнародної допомоги в Україні. Проведено регресійний аналіз щодо встановлення впливу міжнародної допомоги та прямих іноземних інвестицій на показник валового внутрішнього продукту України. Результати дослідження показали позитивний вплив обох результативних параметрів, їхнє значення є значущим і суттєво вищим від нуля. Однак показник потоків ПІІ більшою мірою впливає на величину ВВП, якщо порівняти з параметрами міжнародної допомоги розвитку. Це вказує на те, що міжнародна допомога важлива для підтримки стабільності, а ПІІ мають більш

© Екхард Фрайєр, Ігор Ліщинський, Марія Лизун, 2024.

Фрайєр Екхард, професор, Рада директорів фундації «Omnis Religio», Німеччина. Е-мейл: efreyer@t-online.de.

Ліщинський Ігор, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки Західноукраїнського національного університету. ORCID: 0000-0003-1602-1677. Е-mail: lio@wunu.edu.ua.

Лизун Марія, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки Західноукраїнського національного університету. ORCID: 0000-0003-3222-2962. Е-mail: m.lyzun@wunu.edu.ua.

суттєвий довгостроковий вплив на економічний розвиток України, особливо в контексті інтеграції до світової економіки та залучення інновацій.

Ключові слова:

міжнародна допомога, прямі іноземні інвестиції, економічне зростання, міжнародна торгівля, безпека, інфраструктура, ризики.

Класифікація за JEL: F21, F35, F43, F63.

5 рисунків, 2 таблиці, 33 джерела літератури.

Подяка

Стаття підготовлена за підтримки фундації «Omnis Religio». Однак підтримка публікації цієї статті не означає схвалення її вмісту, який відображає лише погляди авторів.

Постановка проблеми

Міжнародна фінансова підтримка відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості української економіки. Завдяки цій допомозі Україна змогла протистояти викликам війни, зберегти макроекономічну стабільність, наростити резерви НБУ, стабілізувати курс гривні та забезпечити соціальні виплати.

В умовах повномасштабної війни Україна значною мірою залежить від міжнародної допомоги, яка критично важлива для підтримки її обороноздатності, економіки та гуманітарних потреб. Фактично, власні бюджетні доходи країни покривають лише витрати на оборону та безпеку. Незважаючи на військовий конфлікт, Україна приваблює іноземні інвестиції, які критично важливі для економічного розвитку та відновлення країни. Міжнародна спільнота

надає Україні значну військову допомогу у боротьбі з агресором. З 24 лютого 2022 р. до 1 грудня 2023 р. Україна отримала понад 100 млрд дол. США військової допомоги, з яких 49 млрд дол. США надали США, а 48 млрд дол. США – ЄС. У 2024 р. очікується подальше зростання обсягу військової допомоги, що може сягнути понад 50 млрд дол. США (Урядовий портал, 2024).

Метою статті є визначення впливу міжнародної допомоги та прямих іноземних інвестицій на економічне зростання в Україні.

Іноземна допомога та прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – це важливі джерела надходження капіталу для менш розвинених країн, особливо під час гострих кризових станів. Феномен «допомоги розвитку» став лейтмотивом глобальних програм після впровадження Плану Маршала щодо реконструкції Європи після Другої світової війни і тривав через розширення масштабів через багатосторонні інституції, особливо Світовий банк (Міжнародна асоціація розвитку – МАР) та Організацію економічного співробітництва та розвитку (Комітет сприяння розвитку – DAC). Зокрема, МАР, яка розпочала свою діяльність у 1960 р. та об'єднала багато країн-донорів і країн-реципієнтів, зіграла важливу роль у наданні міжнародної допомоги в рамках комплексної системи планування порівняно із ранніми програмами.

Іноземна грантова допомога переважно надходить у формі офіційної допомоги розвитку (ОДР; англ. *Official Development Assistance, ODA*) від розвинених країн та міжнародних організацій з метою сприяння загальному економічному розвитку та національному добробуту чи для досягнення секторальних завдань. Вважається, що міжнародна допомога не лише доповнює інші джерела фінансування розвитку в країнах з низьким рівнем доходу, котрі не можуть залучити достатні обсяги ПІІ, вона також може створити необхідні внутрішні та міжнародні передумови для залучення потоків ПІІ (Rao et al., 2023).

Міжнародна допомога традиційно спрямовується на стимулювання економічного зростання через фінансування інфраструктури охорони здоров'я та освіти, зміцнення політичних інститутів, надання екстреної допомоги та стабілізації економіки, яка постраждала від шоків пропозиції чи інших кризових станів. Залежно від надійності структури управління, міри розвитку ринків, сприятливості торговельної політики, ефективності систем моніторингу та оцінки, якщо міжнародна допомога спрямована на генерацію додаткового соціального капіталу (англ. *social overhead capital, SOC*), (будівництво доріг, дамб, об'єктів енергетичної інфраструктури), то вона може сприяти привабленню інвестицій безпосередньо у продуктивних секторах (Rao et al., 2023). Забезпечуючи доступ менш розвинених економік до капіталу та технологій, міжнародна допомога може підвищити граничну ефективність капіталу та створити умови, придатні для більшого припливу приватних інвестицій, а отже, може приводити до вищого рівня сталого розвитку (Rostow, 1991).

Незважаючи на концептуальну очевидність зазначеного взаємозв'язку, емпірично доволі складно виявити «каталізуючий» вплив міжнародної допомоги на потоки ПІІ чи динаміку економічного розвитку. У дослідженнях підтверджується, що іноземна допомога майже не впливає на економічне зростання країн-одержувачів (наприклад, Rajan & Subramanian, 2008).

Не варто розглядати роль міжнародної допомоги з оптимістичного чи нейтрального ракурсу. Незважаючи на однозначний загальний успіх програм допомоги, спрямованих на стимулювання післявоєнної відбудови Європи (т. зв. План Маршала) чи трансформацію постсоціалістичних держав Центральної Європи, зв'язок між довготривалим економічним зростанням та міжнародною допомогою неоднозначний. Відомі факти, що міжнародна допомога негативно впливає на менш розвинені держави через загострення корупції, провокування громадянських конфліктів, створення синдрому залежності та зниження рівня внутрішнього виробництва (Djankov et al., 2008; Easterly, 2003).

Загальним недоліком досліджень у сфері міжнародної допомоги є те, що її ефективність вивчається через агрегування різних типів (гуманітарна, військова, допомога на розвиток освіти, охорони здоров'я, сільського господарства тощо). У зв'язку з цим важко зробити висновок про окремий внесок будь-якого конкретного виду допомоги в сукупне зростання. Проте таке порівняння важливе, оскільки воно дасть змогу політикам і міжнародним організаціям визначити найбільш ефективні типи допомоги для стимулювання розвитку. Серед досліджень, які притримуються дезагрегованого підходу до міжнародної допомоги, можна назвати праці Dreher et al. (2008), Maruta et al. (2020), Mishra & Newhouse (2009). Незважаючи на те, що ці дослідження містять деякі важливі напрямки політики, увага зосереджена на результатах, характерних для сектору, а не на сукупному зростанні. Згідно з результатами галузевих наукових праць, не підтверджено подібний вплив на загальний рівень доходу на душу населення в країні.

Огляд літератури

Велика кількість наукових досліджень присвячена аналізу впливу міжнародної допомоги на економічне зростання. Відомі праці, в яких підтверджено позитивну залежність між категоріями – т. зв. «оптимізм відносно допомоги» (Askarov & Doucouliagos, 2015; Viçen & Çoban, 2024). Загалом вважається, що допомога ефективна для менш розвинених країн у разі наявності ефективної системи інститутів та політичного середовища (Sethi et al., 2019). Допомога може збільшити державні інвестиції, особливо в інфраструктуру (Feuzioglu et al., 1998). Крім того, деякі науковці вважають, що міжнародна допомога ефективна для подолання бідності лише в комбінації з актив-

ними державними витратами на розвиток інфраструктури (Hamidu, et al., 2020). Gomapee et al. (2005) стверджують, що допомога інтенсифікує інвестиції у фізичний і людський капітал, підвищує здатність імпортувати капітальні товари та технології, а також збільшує продуктивність капіталу та сприяє ендогенним технічним змінам. Arndt et al. (2010) вказують на позитивний довгостроковий вплив допомоги на економічне зростання, особливо якщо акцент робиться на фінансування охорони здоров'я, освіти та розвитку інфраструктури.

Песимісти щодо допомоги наголошують, що всупереч викладеним вище поглядам, допомога насамперед спрямовується на споживання, а не на інвестиції, погіршуючи відносну структуру цін, знижуючи продуктивність і зовнішню конкурентоспроможність, а в суспільствах із слабкими інститутами і надмірною корупцією уряди марнують цю допомогу, здійснюючи надзвичайно ризиковані інвестиції або збагачуючи еліти (Radelet et al., 2004; Tekin, 2012). Найбільш вагомим аргументом у цьому контексті є те, що африканські країни були найбільшими реципієнтами допомоги протягом десятиліть, однак продемонстрували дуже низькі економічні показники розвитку. Найважливішими причинами такої ситуації вважаються корупція та марнотратство в зазначених країнах (Asongu & Nwachukwu, 2017). Крім того, безперервна зовнішня допомога робить країни залежними від неї (Dash, 2021).

Міжнародна допомога неоднозначно позначається на ПІІ країни, що приймає, через наявність численних каналів впливу (Askarov & Doucouliagos, 2015). Kosack & Tobin (2006) стверджують, що допомога та ПІІ не пов'язані, оскільки допомога призначається насамперед для підтримки бюджетних фінансів та спрямовується на розвиток людського капіталу, а ПІІ спрямовуються переважно в приватний сектор і більше пов'язані з фізичним капіталом. Лише країни, що розвиваються із середнім рівнем доходу та відносно високим рівнем людського капіталу, отримують користь від переливу місцевих знань, які ПІІ можуть генерувати завдяки створенню кваліфікованих робочих місць. Країни, що розвиваються з низьким рівнем доходу та відносно низьким розвитком людського капіталу не отримують вигод від дифузії знань, створених ПІІ, оскільки інвестиції здебільшого спрямовані у виробничі сектори, що потребують низької кваліфікації. Таким чином, іноземна допомога та ПІІ в таких країнах не замінюють і не доповнюють розвиток людського капіталу.

Чимало публікацій присвячені також питанням ефективності міжнародної допомоги в Україні. Огляд структури та динаміки міжнародної допомоги в Україні здійснюється у працях (Antezza et al., 2022; Åslund, 2016). Кількість таких праць особливо зросла після початку повноцінного вторгнення росії в Україну, а акцент досліджень насамперед робиться на питаннях військової допомоги (Marsh, 2023; Pellicciari, 2022). Однак більшість наукових пошуків у цьому напрямку вирізняється описовим характером. Антонюк (2018) вказує на неоднозначність ефекту міжнародної допомоги, що в різних секторах виявляється по-різному.

Дослідження ефективності ПІІ в Україні традиційно стикається із труднощами. Левова частка ПІІ спрямовується в нашу державу через фінансові та офшорні центри (Кіпр чи Нідерланди), а відповідно бракує інформації про кінцевих власників капіталу. Тобто значна частка потоків ПІІ може бути пов'язана з циркуляцією внутрішнього капіталу вітчизняних корпорацій (Yankovyi et al., 2022). Дослідження ефективності ПІІ є нечисленними і здебільшого обмежуються характеристикою трендів потоків капіталу (Kokko & Kravtsova, 2012; Lutz & Talavera, 2004). Водночас є підтвердження, що компанії із ПІІ вирізняються більшими розмірами, в рази вищою продуктивністю праці та факторною продуктивністю. Однак водночас виявляється значна секторна диверсифікація ефективності – значний приріст продуктивності в одних секторах (наприклад, в харчовій промисловості та ІКТ), нівелюється нейтральним чи навіть негативним приростом продуктивності в інших секторах (наприклад, металургії, гірничодобувній промисловості, машинобудуванні, сільському господарстві) (Saha et al., 2018).

Методологія

Основною ціллю статті є встановлення впливу міжнародної допомоги та прямих іноземних інвестицій на показник валового внутрішнього продукту України. Як базу даних обрано «World Development Indicator» Світового банку за період із 1992 р. по 2022 р.

Для емпіричного оцінювання впливу ПІІ та міжнародної допомоги використано регресійну модель (1):

$$GDP = \alpha_0 + \beta_1 \cdot ODA + \beta_2 \cdot FDI + \varepsilon_t \quad (1)$$

Зокрема, як індикатор міжнародної допомоги використано показник «Чиста офіційна допомога розвитку та отримана офіційна допомога (дол. США, поточні ціни)». Як індикатор ПІІ обрано «Чистий приплив прямих іноземних інвестицій (дол. США, поточні ціни)». Як результуючу змінну використано показник «ВВП (дол. США, поточні ціни).

Значення усіх показників моделі нормалізовані в діапазоні від 0 до 1 відповідно до формули (2):

$$\begin{aligned} \text{Нормалізоване значення} &= \\ &= (\text{Значення індикатора} - \text{Мінімальне значення}) / \\ &/ (\text{Максимальне значення} - \text{Мінімальне значення}) \end{aligned} \quad (2)$$

Узагальнення інформації за результативними і результуючими ознаками моделі (1) наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Параметри регресійної моделі (1)

Параметр моделі	Назва індикатора у базі даних «World Development Indicator» Світового банку	Код індикатора
<i>GDP</i>	GDP (current US\$)	NY.GDP.MKTP.CD
<i>ODA</i>	Net official development assistance and official aid received (current US\$)	DT.ODA.OATL.CD
<i>FDI</i>	Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$)	BX.KLT.DINV.CD.WD

Джерело: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/>

Результати

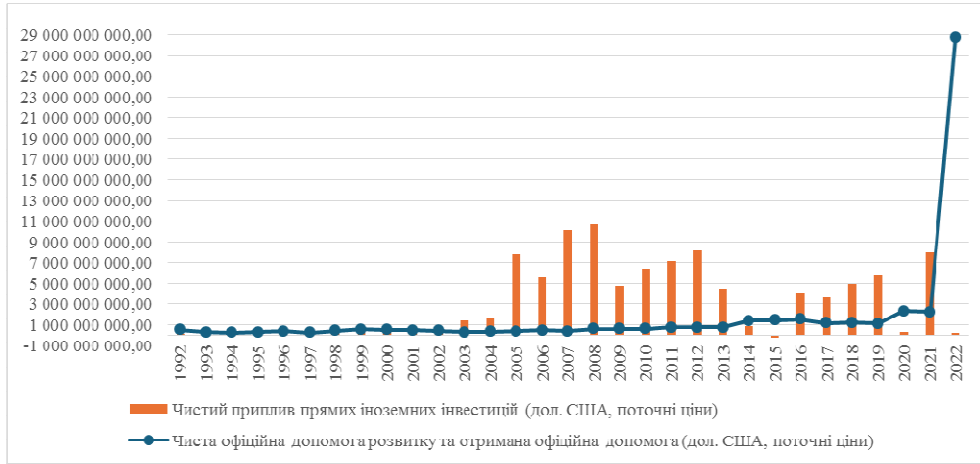
Дані щодо обсягів міжнародної допомоги Україні та потоків прямих іноземних інвестицій суттєво відрізняються відповідно до різних джерел та методологій розрахунку. Так, згідно з інформацією Світового банку протягом періоду незалежності України потоки прямих іноземних інвестицій традиційно перевищували обсяги надходжень офіційної допомоги розвитку. Зазначений тренд змінювався лише під час кризових періодів, коли відбувався значний відплив ПІІ (наприклад у 2014–15 рр. (перший період агресії РФ), 2020 р. (наслідки Covid-кризи)). Однак з 2022 р. суттєво зросли обсяги офіційної допомоги розвитку – величина допомоги, яка ніколи раніше не перевищувала 2,5 млрд дол. США, збільшилась і сягнула 28,7 млрд дол. США (рис. 1).

Очевидно, що з початку повномасштабної агресії РФ Україна отримала значну фінансову допомогу від міжнародної спільноти, що було основним фактором забезпечення стійкості української економіки в умовах війни (Freyer, 2023). Завдяки цьому вдалося збільшити обсяг державних видатків в Україні на 78% за два роки: з 55 млрд дол. США у 2021 р. до 82 млрд дол. США у 2022 р. та до 98 млрд дол. США у 2023 р. (Forbes Ukraine, 2024).

Війна кардинально змінила структуру українського бюджету: частка державних видатків у ВВП зросла з 27% до 54%, причому їх значну частину становлять оборонні витрати (рис. 2). Відповідно, держава відіграє важливу роль у відновленні економіки в умовах війни, і ця тенденція, ймовірно, триватиме.

Рисунок 1

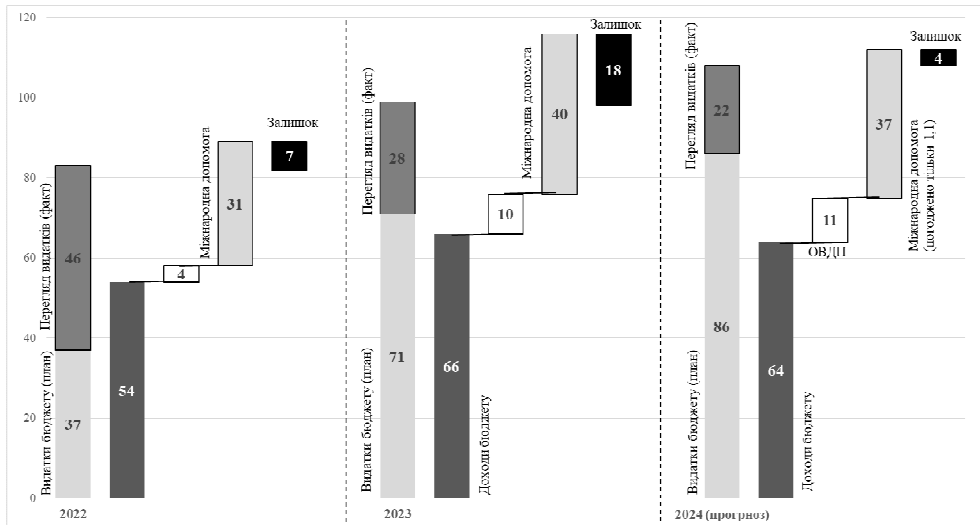
Динаміка потоків прямих іноземних інвестицій та міжнародної допомоги в Україну

Джерело: сформовано авторами на основі даних Світового банку.

Рисунок 2

Динаміка фінансування державного бюджету України

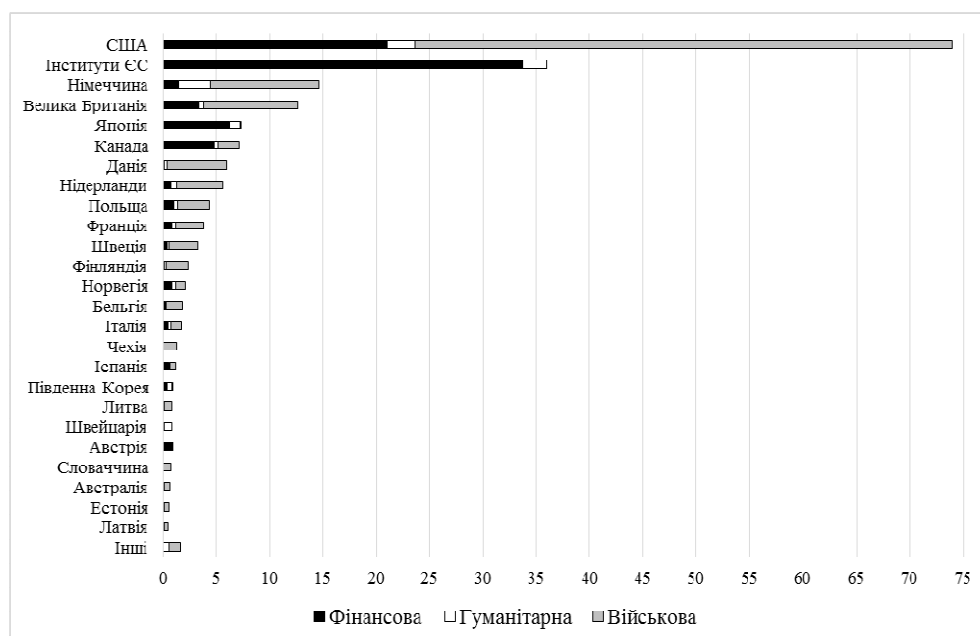

Джерело: МФУ, розрахунки та прогноз Capital Times.

Розподіл офіційної допомоги Україні відповідно до донорів та цільового призначення відображено на рис. 3. Інформація наведена згідно з даними «The Ukraine Support Tracker» Кільського інституту світової економіки за період від 24 січня 2022 р. по 30 квітня 2024 р. До статистики внесено насамперед дані про допомогу Україні відповідно до двосторонніх домовленостей між країнами. Дані не містять статистику про приватну допомогу та допомогу міжнародних організацій (за винятком інститутів ЄС, таких як Європейська комісія та Рада ЄС, Європейський фонд миру, Європейський інвестиційний банк).

Рисунок 3

Розподіл фінансової, гуманітарної та військової допомоги Україні, 24.01.2022 р. – 30.04.2024 р. (млрд євро)

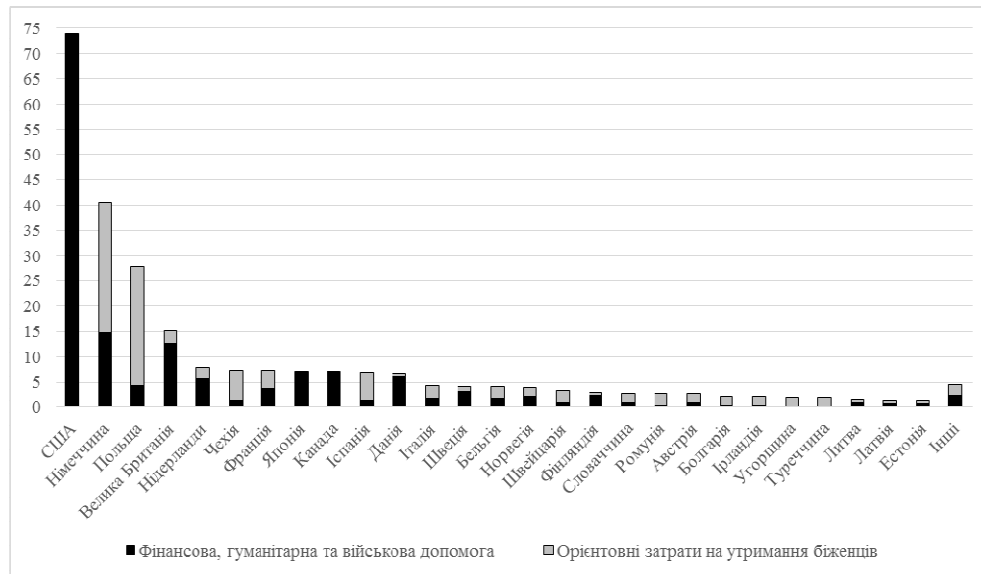
Джерело: Ukraine Support Tracker Data. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>.

Відповідно до наведених даних загальними лідерами за абсолютними обсягами допомоги є США (завдяки найбільшим обсягам військової допомоги), інститути ЄС, Німеччина, Велика Британія, Японія та Канада. Однак ситуація відрізняється, якщо розглянути відносне співвідношення наданої Україні допомоги до ВВП держави. У такому разі беззаперечними лідерами за часткою допомоги є Естонія (1,64% показника ВВП за 2021 р.), Данія (1,61%), Литва (1,35%), Латвія (1,29%), Фінляндія (0,82%) та Польща (0,68%).

Наведений огляд не включає допомогу українським біженцям, надану на території країни, що приймає. Лідерами за цим показником є Німеччина (25,95 млрд євро), Польща (23,62 млрд євро), Чехія (6,15 млрд євро) та Іспанія (5,88 млрд євро). Розподіл міжнародної двосторонньої допомоги Україні, у т. ч. допомоги українським біженцям, наведено на рис. 4.

Рисунок 4

Розподіл міжнародної допомоги Україні, у т. ч. допомоги біженцям,
24.01.2022 р. – 30.04.2024 р. (млрд євро)

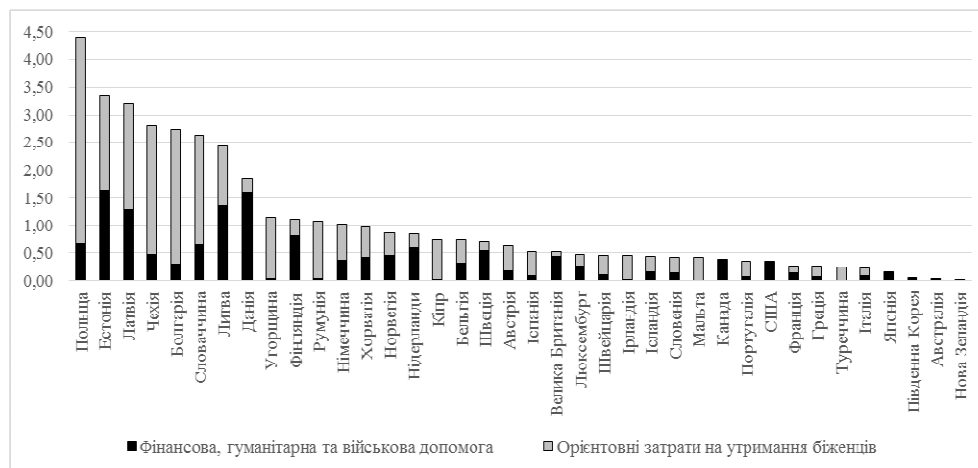

Джерело: Ukraine Support Tracker Data. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>

Дані щодо частки міжнародної допомоги Україні, у т. ч. допомоги біженцям, за період від 24 січня 2022 р. по 30 квітня 2024 р. відносно ВВП країни-донора за 2021 р. наведено на рис. 5.

Рисунок 5

Частка міжнародної допомоги Україні у ВВП країни-донора, %

Джерело: Ukraine Support Tracker Data. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>

У табл. 2 наведено результати розрахунку регресійної моделі (1), що оцінює вплив на результуючу ознаку ВВП параметрів потоків прямих іноземних інвестицій та обсягів офіційної допомоги розвитку.

Загалом сформована модель (1) характеризується значущістю із допустимим рівнем стандартної помилки та доволі високою прогнозною здатністю (коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,63$). Вплив обох результативних параметрів був позитивним, значущим і суттєво вищим від нуля. Загалом можна зробити висновок, що показник потоків ПІІ більшою мірою впливає на величину ВВП (коефіцієнт β становив 0,8), якщо порівняти з параметрами міжнародної допомоги розвитку. Тобто у процесі розробки політичних програм за нормальних умов варто робити акцент саме на стимулюванні залучення інвестицій в економіку. Хоча очевидно, що в умовах воєнних дій фінансова система України потрапляє у цілковиту залежність від припливу іноземної допомоги (Лизун & Ліщинський, 2014, 2020).

Таблиця 2

Результати розрахунку регресійної моделі (1)

Variable	GDP (model 1)	
	1	
	β	SE
α_0	0,14**	0,06
ODA	0,68***	0,21
FDI	0,80***	0,12
Множинний R	0,79	
R ²	0,63	
Стандартна помилка	0,20	
Кількість спостережень	31	

Примітки: *, **, *** – *p*-значення менше 0,1; 0,05 і 0,01 відповідно; SE – стандартна помилка.

Отже, міжнародна допомога та іноземні інвестиції відіграють ключову роль у підтримці України під час війни та її подальшого відновлення. Подальша співпраця з міжнародними партнерами та залучення нових інвестицій критично важливі для забезпечення економічного зростання та стійкості України.

Висновки

Міжнародна допомога відіграла важливу роль у стабілізації української економіки після початку повномасштабної війни. Гуманітарна, фінансова та військова допомога дали змогу країні подолати гострі соціальні та економічні проблеми, підтримувати функціонування державних інституцій та забезпечити обороноздатність. Прямі іноземні інвестиції є потужним інструментом для довгострокового економічного розвитку. Вони сприяють технологічному оновленню виробництва, створенню нових робочих місць, підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств та інтеграції в глобальні виробничі ланцюжки.

Згідно з результатами дослідження, обидва чинники відіграють суттєву роль у розвитку економіки країни, проте їхній вплив має різний характер. Міжнародна допомога, зазвичай, націлена на стабілізацію економічної ситуації та підтримку соціальних програм, водночас ПІІ здебільшого спрямовані

на розвиток виробничого сектору та підвищення конкурентоспроможності економіки. Поєднання міжнародної допомоги та прямих іноземних інвестицій створює синергетичний ефект, посилюючи позитивний вплив на економічне зростання.

Незважаючи на значну міжнародну допомогу та інвестиції, Україна стикається з численними викликами (руйнування інфраструктури, зменшення економічної активності та гуманітарна криза). Тому підтримка з боку міжнародної спільноти важлива для подолання цих викликів та забезпечення стабільного розвитку країни.

Отже, для досягнення сталого економічного зростання в Україні необхідна комплексна політика, яка має охоплювати ефективне використання міжнародної допомоги для подолання кризових явищ та залучення прямих іноземних інвестицій для підтримки довгострокового розвитку.

Список використаної літератури

- Антонюк, К. І. (2018). Ефективність міжнародної технічної допомоги в Україні: Структурний та економетричний аналіз. *Проблеми економіки*, 3(37). <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000937881>.
- Лизун, М., & Ліщинський, І. (2014). Регулювання ринку цінних паперів в розвинутих країнах світу: досвід для України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*, 2(38), 12–17.
- Ліщинський, І., & Лизун, М. (2020). Концептуальні візії регіональної та глобальної безпеки. *Вісник Економіки*, 2(96), 148–161. <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.148>
- Урядовий портал. (2024). Міжнародна допомога. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-dopomoga>
- Antezza, A., Frank, A., Frank, P., Franz, L., Kharitonov, I., Kumar, B., Rebinskaya, E., & Trebesch, C. (2022). The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how? (Working Paper 2218). *Kiel Working Paper*. <https://www.econstor.eu/handle/10419/262746>.
- Arndt, C., Jones, S., & Tarp, F. (2010). Aid, Growth, and Development: Have We Come Full Circle? *Journal of Globalization and Development*, 1(2). <https://doi.org/10.2202/1948-1837.1121>
- Askarov, Z., & Doucouliagos, H. (2015). Development Aid and Growth in Transition Countries. *World Development*, 66, 383–399. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.08.014>

- Åslund, A. (2016). Does Ukraine Receive the Western Aid It Deserves? *Centre for International Governance Innovation*, 92. <https://www.cigionline.org/sites/default/files/documents/Policy%20Brief%20No.92.pdf>.
- Asongu, S. A., & Nwachukwu, J. C. (2017). Foreign Aid and Inclusive Development: Updated Evidence from Africa, 2005–2012*. *Social Science Quarterly*, 98(1), 282–298. <https://doi.org/10.1111/ssqu.12275>
- Biçen, Ö. F., & Çoban, M. N. (2024). Revisiting the nexus between development aid, institutions, and growth: A global evidence. *Social Science Quarterly*, n/a(n/a). <https://doi.org/10.1111/ssqu.13417>
- Dash, A. K. (2021). Does foreign aid influence economic growth? Evidence from South Asian countries. *Transnational Corporations Review*, 15(3), 72–85. <https://doi.org/10.1080/19186444.2021.1974257>
- Djankov, S., Montalvo, J. G., & Reynal-Querol, M. (2008). The curse of aid. *Journal of Economic Growth*, 13(3), 169–194. <https://doi.org/10.1007/s10887-008-9032-8>
- Dreher, A., Nunnenkamp, P., & Thiele, R. (2008). Does Aid for Education Educate Children? Evidence from Panel Data. *The World Bank Economic Review*, 22(2), 291–314. <https://doi.org/10.1093/wber/lhn003>
- Easterly, W. (2003). Can Foreign Aid Buy Growth? *Journal of Economic Perspectives*, 17(3), 23–48. <https://doi.org/10.1257/089533003769204344>
- Feyzioglu, T., Swaroop, V., & Zhu, M. (1998). A Panel Data Analysis of the Fungibility of Foreign Aid. *The World Bank Economic Review*, 12(1), 29–58. <https://doi.org/10.1093/wber/12.1.29>
- Forbes Ukraine (2024). *The color of the rose is worth \$41 billion for the 2024 edition. What kind of red donors?* <https://forbes.ua/war-in-ukraine/khkhkhk-khkhkhkhk-03012024-18294>.
- Freyer, E. (2022). Ukraina-Krieg und Wirtschaftssanktionen. *Estonian Discussions on Economic Policy*, 30(1-2). <https://ojs.utlib.ee/index.php/TPEP/article/view/22160>.
- Gomanee, K., Girma, S., & Morrissey, O. (2005). Aid and growth in Sub-Saharan Africa: Accounting for transmission mechanisms. *Journal of International Development*, 17(8), 1055–1075. <https://doi.org/10.1002/jid.1259>
- Hamidu, N., Jelilov, G., Isik, A., & Akyuz, M. (2020). The Effects of Foreign Aids on Infrastructural Development and Poverty Alleviation in the Developing Countries: A Case Study of Nigeria. *The Journal of Middle East and North Africa Ence*, 6(9), 25–35. https://www.researchgate.net/publication/344115774_The_Effects_of_Foreign_Aids_on_Infrastructural_Development_and_Poverty_Alleviation_in_The_Developing_Countries_A_Case_Study_of_Nigeria.

- Kokko, A., & Kravtsova, V. (2012). Regional Characteristics and Effects of Inward Fdi: The Case of Ukraine. *Organizations and Markets in Emerging Economies*, 3(2). <https://doi.org/10.15388/omee.2012.3.2.14270>
- Kosack, S., & Tobin, J. (2006). Funding Self-Sustaining Development: The Role of Aid, FDI and Government in Economic Success. *International Organization*, 60(1), 205–243. <https://doi.org/10.1017/S0020818306060097>
- Lutz, S., & Talavera, O. (2004). Do Ukrainian Firms Benefit from FDI? *Economics of Planning*, 37(2), 77–98. <https://doi.org/10.1007/s10644-004-4073-2>
- Marsh, N. (2023). Responding to needs: Military aid to Ukraine during the first year after the 2022 invasion. *Defense & Security Analysis*, 39(3), 329–352. <https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2235121>
- Maruta, A. A., Banerjee, R., & Cavoli, T. (2020). Foreign aid, institutional quality and economic growth: Evidence from the developing world. *Economic Modelling*, 89, 444–463. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2019.11.008>
- Mishra, P., & Newhouse, D. (2009). Does health aid matter? *Journal of Health Economics*, 28(4), 855–872. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2009.05.004>
- Pellicciari, I. (2022). Aid in War or Aid to War? Foreign Aid in the 2022 War in Ukraine. *The Review of International Affairs*, 73(1186), 61–78. https://doi.org/10.18485/iipe_ria.2022.73.1186.3
- Radelet, S., Clemens, M., & Bhavnani, R. (2004). Aid and Growth: The Current Debate and Some New Evidence. *Center for Global Development*. <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781589065208/ch002.xml>
- Rajan, R., & Subramanian, A. (2008). Aid and Growth: What Does the Cross-Country Evidence Really Show? *The Review of Economics and Statistics*, 90(4), 643–665. <https://doi.org/10.1162/rest.90.4.643>
- Rao, D. T., Sethi, N., Dash, D. P., & Bhujabal, P. (2023). Foreign Aid, FDI and Economic Growth in South-East Asia and South Asia. *Global Business Review*, 24(1), 31–47. <https://doi.org/10.1177/0972150919890957>
- Rostow, W. W. (1991). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (3rd ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511625824>
- Saha, D., Kravchuk, V., & Kirchner, R. (2018). *The economic impact of FDI on Ukraine* (Policy Studies Series). German Advisory Group. Institute for Economic Research and Policy Consulting. http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2018/Full_PS_01_2018_en.pdf
- Sethi, N., Bhujabal, P., Das, A., & Sucharita, S. (2019). Foreign aid and growth nexus: Empirical evidence from India and Sri Lanka. *Economic Analysis and Policy*, 64(C), 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2019.07.002>

- Tekin, R. B. (2012). Development aid, Openness to Trade and Economic Growth in Least Developed Countries: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 62, 716–721. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.121>
- Yankovyi, O., Kozak, Y., Lyzun, M., Lishchynskyy, I., Savelyev, Y., & Kuryliak, V. (2022). Investment Decision Based on Analysis of Mathematical Interrelation Between Criteria IRR, MIRR, PI. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46). <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3857>

Отримано: 15 серпня 2024 р.
Рецензовано: 3 вересня 2024 р.
Рекомендовано до друку: 9 вересня 2024 р.